

تبیین الگوی مداخله شهرسازی تاکتیکال در فضاهای مرتبط با بافت تاریخی شهرهای ایران (نمونه مورد مطالعه: محله پامنار، بافت تاریخی شهر کرمان)

چکیده

این پژوهش سعی در یافتن پاسخ پرسش‌هایی نظیر، پروژه‌های شهرسازی تاکتیکال در راستای ارتقای عملکرد بافت‌های تاریخی کشور (با تأکید بر محله پامنار شهر کرمان) دارد. اینکه چگونه می‌توان خلأها و ناکارآمدی‌های بافت‌های تاریخی ایران (با تأکید بر محله پامنار شهر کرمان) را با استفاده از رویکرد شهرسازی تاکتیکال شناسایی و مرتفع ساخت؟ روش انتخاب‌شده برای دستیابی به اهداف مذکور، با رویکرد کیفی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز شامل دو بخش مصاحبه و برداشت میدانی بوده و تحلیل بخش مصاحبه با استفاده از نرم‌افزار MaxQDA ۲۰۲۰ به انجام رسیده است. تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه به شناسایی حوزه‌ها و مقوله‌های متنوعی در ارتباط با مسائل، مشکلات و راهکارهای مقابله با آنان انجامید. همچنین برداشتهای میدانی به شناسایی ۹ گونه فضا در سطح محله ختم گردید. لذا ترکیب دو بخش تحلیلی یاد شده منجر به خلق پروژه‌های شهرسازی تاکتیکال در بافت تاریخی محله پامنار شهر کرمان شد. از این‌رو عمده فضاهای شناسایی شده در محله جزء فضاهای مورد غفلت و باقی مانده بود، فضاهایی که ریشه بسیاری از مشکلات محله را شکل داده است. بنابراین، راهکار رویکرد شهرسازی تاکتیکال قابل اجرا در محدوده مورد پژوهش، استفاده موقت از فضاهای یاد شده و تبدیل آن‌ها به فضاهای چند عملکردی جهت رونق‌بخشی به زیست اجتماعی-اقتصادی شهروندان محله تشخیص داده شده است.

اهداف پژوهش:

۱. شناسایی شیوه مداخله شهرسازی تاکتیکال در فضاهای شهری بافت‌های تاریخی کشور (با تأکید بر نمونه مورد مطالعه).
۲. ظرفیت‌سنجی نظام محلات سنتی ایران (با تأکید بر نمونه مورد مطالعه) به منظور کاربست رویکرد شهرسازی تاکتیکال.

سؤالات پژوهش:

۱. پروژه‌های شهرسازی تاکتیکال در راستای ارتقای عملکرد بافت‌های تاریخی کشور (با تأکید بر نمونه مورد مطالعه) کدام‌اند؟
۲. چگونه می‌توان خلأها و ناکارآمدی‌های بافت‌های تاریخی ایران (با تأکید بر نمونه مورد مطالعه) را با استفاده از رویکرد شهرسازی تاکتیکال شناسایی و رفع نمود؟

کلیدواژه‌ها: فضای شهری، بافت تاریخی، شهرسازی تاکتیکال، محله پامنار، شهر کرمان.

مقدمه

امروزه توجه به رویکردها و شیوه‌های نوین در شهرسازی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. دلیل این امر را می‌توان ناشی از توسعه شهرها و دگرگونی شهرنشینی و نیازهای شهروندان دانست. روند روبه‌رشد جمعیت و شهرنشینی و بروز مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی... از یک‌سو و ناکارآمد بودن شیوه‌های مدیریت شهری، اجرای پروژه‌های کم‌بازده و بلندمدت با هزینه‌های گزاف و... از سوی دیگر، در سال‌های اخیر بیش از پیش عدم‌رضایت شهروندان را در پی داشته و موجب گردیده تا در زمینه شهرسازی و مدیریت پروژه‌های شهری، نیاز به ایده‌های مدیریتی خلاقانه و کارآمد با قابلیت دستیابی به جلب رضایت شهروندان در مدت‌زمان کم‌تر و همچنین با هزینه‌های پایین‌تر احساس شود. از طرفی محلات سنتی و بافت‌های تاریخی شهرهای ایران که اغلب گنجینه‌ای از عناصر ارزشمند معماری و شهری را توأمان در خوددارند، آینه‌ای گویا از فرهنگ، تاریخ و هویت جمعی هستند و سرمایه‌های بالقوه و نهفته‌ای به‌منظور جذب گردشگران و بهره‌وری‌های فرهنگی، اقتصادی، کالبدی... و بازنمایی ارزش‌های کم‌وبیش فراموش‌شده سنتی شمرده می‌شوند. کوتاهی در امر توجه، ساماندهی و احیای آن‌ها و عدم برنامه‌ریزی درست و اصولی در این زمینه، صرف‌نظر از پیامدهای اجتماعی-مدنی‌ای که به همراه دارد، به‌منزلهٔ پس‌زدن ثروت‌های ملی و اهمال در انتقال میراث ارزشمندی است که از پیشینیان به ما رسیده است و باید به همراه ارزش‌های عصر حاضر، غنی‌تر از گذشته، به آیندگان منتقل گردد. اما متأسفانه در کشور ما در جهت حفظ، احیاء و ساماندهی محلات سنتی، تاریخی و بافت‌های کهن باارزش به‌گونه‌ای که گویای تاریخ و هویت شهر می‌باشند کم‌تر توجه شده است.

این عدم‌توجه در بافت کهن شهر کرمان به‌عنوان هستهٔ اولیه شهر و نماینده هویت آن نیز مشهود است. این امر سبب از میان رفتن انسجام و وحدت آن گردیده و از طرفی عدم شناخت و درک صحیح مسئله و همچنین عدم تلاش در حفظ و سامان بخشیدن به آن و وجود اندیشه نفی گذشته در مضامین بسیاری از طرح‌های توسعهٔ شهری موجب بروز لطمات فراوانی به این بافت‌ها و در نتیجه شهر شده است که به‌دنبال آن مسائلی همچون فرسودگی روزافزون کالبدی، رکود اقتصادی، خروج ساکنین و جایگزینی ساکنینی که هیچ‌گونه تعلق‌خاطری نسبت به آن ندارند، آوردن فرهنگ‌های بیگانه و ناهمگون با بافت... را به همراه داشته است. لذا دولت جمهوری اسلامی ایران، به‌مثابهٔ متولی اجرایی مدیریت فضای شهری کشور به‌منظور مقابله با چالش‌های فزاینده شهری، طیف گسترده‌ای از طرح‌های توسعه شهری (طرح‌های جامع و تفصیلی، طرح‌های بافت فرسوده، اسکان غیررسمی، بازآفرینی شهری و...) را با شرح خدمات یکسان و به‌صورت تیپ برای شهرهای مختلف تهیه نموده است. نگاهی به میزان موفقیت طرح‌های یادشده نشان می‌دهد که ضریب دستیابی به اهداف بسیار پایین بوده، به‌نحوی که می‌توان از آنان به عنوان پروژه‌های شکست خورده یاد نمود. مطالعات گسترده، ضعف ساختاری مدیریت شهری، عدم سلسله‌مراتب در نحوه تصمیم‌گیری و اجرا، بها ندادن به مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌ها، مهیا نبودن زمینه‌های مالی اجرای طرح‌ها، عدم توجه به امکانات و موانع مالی و اعتباری موردنیاز

برای اجرای طرح‌ها، عدم‌توجه کافی به واقعیت‌ها (سعیدی، ۱۳۹۴؛ رضایی و همکاران، ۱۳۹۷)، برنامه‌ریزی از بالا به پایین (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳) عدم‌توجه به مسائل محلی (وحیدی برجی و همکاران، ۱۳۹۶) بلندپروازانه بودن طرح‌ها (مرادی مسیحی و تزار، ۱۳۹۸) و تدوین راهبردهای یکسان برای شهرهای غیر یکسان از دلایل عمده عدم تحقق طرح‌های یادشده بوده است. بنابراین مشخص می‌گردد که هدر رفت منابع و تشدید مشکلات شهرها تنها دستاورد چنین رویکردی به ساحت شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری بوده است. از این‌رو در راستای رفع چالش‌های موجود در طرح‌های توسعه شهری ایران، توجه به رویکردهای مشارکتی، جامعه‌محور و محله‌محور راهکاری است که ضمن ایجاد هم‌افزایی و هم‌گرایی در سطح محلی سبب بروز ایده‌ها و طرح‌های خلاقانه شده و باعث استفاده حداکثری از ظرفیت‌های محلی می‌شود. بنابر این، داشتن مقیاس مناسب محله نسبت به کلیت شهر موجب می‌شود که ابعاد اجتماعی در مقیاس محله قابل شناخت و کنترل باشد، امکان مدیریت محلی و دقیق فراهم شود، خودکفایی، یکپارچگی و انسجام اجتماعی شکل گیرد، حس هویت و تعلق مکانی در ساکنین به‌وجود آمده و از تمامی پتانسیل‌های ساکنین و منطقه استفاده شود (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳).

باتوجه به مطالب فوق و اهمیت و نقش روش‌های کاربردی مبتنی بر حضور و مشارکت بیشتر مردم و تأکید بر محله محوری در فرایندهای تدوین، طراحی، مدیریت و برنامه‌ریزی شهری رویکرد شهرسازی تاکتیکی (به‌مثابه یکی از گونه‌های معاصر در شهرسازی)^۱ شامل تغییراتی موقتی و کم‌هزینه در محیط ساخته‌شده است که معمولاً در شهرها و برای بهبود کیفیت محله‌ها و مکان‌های تجمع شهری در نظر گرفته شده است. پروژه‌ها غالباً به‌عنوان مداخلات مردمی آغاز می‌شوند و به شهرهای دیگر سرایت می‌کنند و در برخی موارد به‌عنوان بهترین روش توسط دولت‌های شهری پذیرفته می‌شوند (Vasiliev et al, ۲۰۱۷). بنابراین و باتوجه به چالش‌ها و مشکلات عدیده‌ای که شهرهای کشور ایران و خصوصاً نظام حاکم بر محلات سنتی و بافت‌های تاریخی که این شهرها با آن روبه‌رو هستند، نگاه از بالا و برنامه‌ریزی متمرکز نتوانسته است گامی اساسی در جهت حل این مسائل بردارد. از طرفی طریقه شهرسازی بومی ایران با اصول روشن و واضحی نظیر سادگی، ابداعی، محلی و کم‌هزینگی در هماهنگی با رویکرد جدید شهرسازی تاکتیکی قرار دارد. لذا باتوجه به این، ضرورت بازنمودن راه‌کاری محله‌محور، میانه، کم‌هزینه، محلی، کوتاه‌مدت، واقع‌بینانه، کم‌ریسک و مشارکتی (آن‌گونه که در توصیف ویژگی‌ها شهرسازی تاکتیکی بیان شده است) خواهد توانست ارتقای کیفیت سکونت محسوس در محدوده مورد مطالعه به‌وجود آورد.

روش تحقیق در نظر گرفته شده به لحاظ نوع تحقیق، در گروه تحقیقات کیفی قرار می‌گیرد و دارای هدف کاربردی و مصاحبه نیمه‌عمیق، مشاهده و ارزیابی‌های میدانی، ابزار گردآوری اطلاعات تحلیلی در این پژوهش است. روش جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر مطالعات مرتبط با مباحث تئوریک، در ارتباط با داده‌های تحلیلی دو منبع اصلی مصاحبه و مشاهده میدانی منابع تحلیلی پژوهش حاضر را تشکیل داده‌اند. در بخش مصاحبه، شهروندان (زنان و مردان) و فعالان اقتصادی محدوده (افراد شاغل در محدوده) به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی پژوهش حاضر مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند. سؤالات

مطرح شده در بخش مصاحبه حول سه محور هویت محله، مشکلات-راهکارهای حل مشکلات در محله و تمایل-نوع مشارکت شهروند مطرح شده است. اشباع نظری مبنای توقف مصاحبه‌های صورت گرفته بوده است. در بخش برداشت‌های میدانی، مراجعه به محدوده (توسط پژوهشگر)، برداشت انواع فضا با استفاده از نقشه و چک‌لیست مورد استفاده قرار گرفته است. بدین طریق حاصل این مرحله شناسایی انواع فضاهای ناکارآمد در محدوده محله پامنار شهر کرمان بوده است. بنابراین ترکیب دو داده تحلیلی جمع‌آوری شده، پیشنهاد پروژه‌های شهرسازی تاکتیکال با توجه به ظرفیت فضاهای محلی برای حل بخشی از مشکلات محله و شهروندان بوده است. جامعه آماری در پژوهش حاضر شامل شهروندان ساکن و فعالان اقتصادی در محدوده محله پامنار شهر کرمان بوده است. باتوجه به اینکه ابزار مصاحبه برای جمع‌آوری داده در نظر گرفته شد، اشباع نظری مبنای تعیین حجم نمونه بوده است که حد اشباع پس از ۵۰ مصاحبه تشخیص داده شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از نرم‌افزار MAXQDA ۲۰۱۸ و در ترکیب با روش دلفی و مدل کیفی-کمی مشارکتی و اجماع‌سازی استفاده صورت پذیرفت.

نتیجه‌گیری

رویکرد برنامه‌ریزی-شهرسازی تاکتیکال به دنبال استفاده حداکثری از فضاهای شهری (واقعی و مجازی) با استفاده از توان و ظرفیت جامعه محلی در قالبی مشارکتی است. بر این اساس، ارائه الگوی واحد، به مانند آنچه جریان اصلی برنامه‌ریزی و طراحی شهری تحت عنوان فرآیندی از بالا-تخصصی ارائه می‌نماید مخالف است. در این راستا، ارائه طرح و پروژه مکان‌محور، براساس مشکلات و نیازهای اولویت‌بندی‌شده محلی اقدام به تدوین پروژه می‌نماید. در پژوهش حاضر فضای شهری محله پامنار شهر کرمان، به عنوان بافت تاریخی و با هویت شهر کرمان، مورد بررسی قرار گرفت، دو فرآیند مصاحبه شهروندی و برداشت میدانی تخصصی به ترتیب جهت شناسایی نیازها و اولویت‌های محلی و شناسایی فضاهای محله (به منظور اختصاص فضا جهت حل مسائل و مشکلات) به انجام رسید. براساس نتایج به دست آمده مشخص شد که ظرفیت اصلی به کارگیری پروژه‌های تاکتیکال در حوزه اراضی بایر، متروک (که می‌توان آن‌ها را جزو فضاهای مورد غفلت و گم‌شده قرار داد) جهت حل مسائل و مشکلاتی نظیر ناامنی، ضعف زیرساخت‌های و تأمین سرانه خدمات لازم از قبیل فضای سبز، ورزشی و تفریحی قابل استفاده است. همچنین استفاده از پتانسیل‌های اماکن تاریخی- فرهنگی موجود نظیر مقبره خواجه اتابک، آرامگاه شیخ داوود و باغ موزه باهنر نیز بسیار مورد تأکید می‌باشد. بنابراین، طیف متنوعی از کارکردها و کاربری‌ها (موقت) در این راستا شناسایی و پیش‌بینی شد. تبدیل اراضی متروکه و خروبه به فضای ورزشی-تفریحی، استفاده از این اراضی جهت برگزاری بازارهای هفتگی، نیز کاشت نهال و گل و گیاه در این اراضی از جمله پیشنهاد‌های ارائه شده در این راستا است. پیشنهادهایی که در دسته کاربری موقت، به عنوان یکی از گونه‌های اصلی برنامه‌ریزی و شهرسازی تاکتیکال، قرار می‌گیرد. در این راستا، همکاری و مشارکت جامعه محلی، نهادها و تشکل‌های مدنی، شهرداری و سازمان‌های خدمات رسان می‌تواند گام مهمی در راستای ارتقای کیفیت فضاهای شهری محله و در نهایت بازآفرینی بافت تاریخی محله پامنار شهر کرمان گردد.

فهرست منابع و مآخذ

- آقائزاد بوذری، هادی؛ رشیدقلم، مرتضی. (۱۳۹۶). "طراحی فضای گمشده زیر پل‌های شهری با استفاده از ویژگی‌های مکان (مطالعه موردی پل آذرآبادی، تبریز)"، پنجمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی، تهران، ۴۵-۱۲.
- بحرینی، حسین؛ طیبیان، داوود، میلاد. (۱۳۹۷). "مدل ارزیابی کیفیت محیط زیست شهری علوم محیطی"، ۲۴ (۲۱). ۴۵-۶۸.
- حمصیان اتفاق، محمد. (۱۳۹۵). "بازسازی باهمستان، بازسازی مکانی با رویکرد شهرسازی تاکتیکی"، مطالعات مدیریت شهری، ۵ (۳۲)، ۳۰-۳۰.
- رضایی، نوید؛ ماجدی، حامد و زرآبادی، زهرا. (۱۳۹۷). "تبیین نقش عوامل مؤثر بر امکان‌سنجی طرح‌های توسعه شهری (مطالعه موردی: شیراز)". پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۳۴، ۴۷-۵۷.
- زارع، احمد؛ رضایی، میلاد و لقایی، حمید. (۱۳۹۹). "تبیین نقش شهرسازی تاکتیکی در بهبود کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی شهری (مطالعه موردی: بافت تاریخی شیراز)". مجله برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹ (۳۶)، ۱۳۵-۱۴۸.
- زنگی‌آبادی، علی؛ عبداللهی، محسن و سالک فرخی، رضا. (۱۳۹۳). "بررسی عوامل مؤثر بر غیرممکن بودن طرح‌های جامع شهری در ایران و چالش‌های مرتبط با آن (مطالعه موردی: محور تاریخی-فرهنگی منطقه ۶ تبریز)". پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۵ (۱۸)، ۴۱-۵۸.
- ساشورپور، محمد؛ ذوالقدر، بهزاد. (۱۳۹۵). "بررسی اصول برنامه‌ریزی تاکتیکی شهری با توجه به عوامل زمینه ساز مشارکت مردمی در ایران". مقاله ارائه شده در دومین کنفرانس بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران، ۳۵-۲۲.
- سعیدی، جواد. (۱۳۹۳). "بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح‌های توسعه شهری ایران". مطالعات مدیریت شهری، ۷ (۲۲)، ۳۰-۱۲.
- قادری، صادق؛ فاضلی، مرتضی و پاک‌سرشت، سعید. (۱۳۹۶). "راهبردهای محله محوری و توسعه محله: مقایسه مدل مدیریت محله و عملکرد آن در ایران و انگلستان". توسعه محلی روستایی-شهری (توسعه روستایی)، شماره ۱۴۷، ۵۷-۸۸.

گرشاسبی، قاسم. (۱۳۹۵). "تأثیر رنگ بر ادراک فضاهای شهری و رفتار انسان مطالعه موردی: کوچه مهرناز واقع در ضلع جنوبی خیابان انقلاب حد فاصل خیابان جمالزاده تا میدان انقلاب". مقاله ارائه شده در کنفرانس ملی معماری و شهرسازی از تئوری تا عملی. ۳۵-۶۵.

لیدون، میسن، گارسیا، اندرو. (۱۳۹۶). شهرسازی تاکتیکی: اقدام کوتاه‌مدت برای تغییر بلندمدت، ترجمه مهدی صاشورپور و بهاره ذوالقدر، تهران: انتشارات طحان.

مرادی مسیحی، وحید؛ تزار، شاهین. (۱۳۹۸). "بهبود مدیریت شهری با تاکید بر امکان سنجی طرح‌های توسعه شهری (مطالعه موردی: منطقه یک تهران)". مطالعات جغرافیا، مهندسی عمران و مدیریت شهری، ۱۷ (۵)، ۹۹-۱۱۵.

مشهدی، زاهد؛ سجادی، جواد و شاه‌حسینی، پری. (۱۳۹۸). "بررسی وضعیت مشارکت مردم در مدیریت شهری با رویکرد محله محوری، مطالعه موردی محله شکیب منطقه ۱۴ تهران". جغرافیا، ۴ (۱۳)، ۱۶۷-۱۸۹.

نجفی، محمد. (۱۳۹۷). "نقش شبانه‌روزی سیار در ارتقای امنیت خیابان سی تیر". مقاله ارائه‌شده در چهارمین همایش ملی معماری و شهر پایدار، ۸۶-۶۵.

وحیدی برجی، قاسم؛ نوریان، فرهاد و عزیزی، مجید. (۱۳۹۶). "شناسایی علل عدم تحقق کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های توسعه شهری ایران با استفاده از نظریه زمینه". هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۶۹ (۲۲)، ۵-۱۴.

Barata, A., Fontes, A. (۲۰۱۷). Tactical Urbanism and Sustainability: Tactical Experiences in the Promotion of Active Transportation. World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Civil, Environmental, Structural, Construction and Architectural Engineering, ۱۱(۶), ۷۳۹-۷۳۴.

Chitrakar, R., Baker, D., & Guaralda, M. (۲۰۱۶). Urban growth and development of contemporary neighbourhood public space in Kathmandu Valley, Nepal. Habitat International, ۵۳, ۳۰-۳۸.

Craig Danyel. L. (۱۹۹۰). Social impact assessment: Politically-oriented approaches and applications. Environ Impact Assess Rev ۱۹۹۰; ۱۰: ۳۷-۵۴.

De Smet, A., & Van Reusel, H. (۲۰۱۸). How one tree can change the future of a neighbourhood: The process behind the creation of the Boerenhof Park as an example for tactical urban planning. Urban Forestry & Urban Greening, ۳۰, ۲۸۶-۲۹۴.

Eremin, A., & Osmachko, S. (۲۰۱۷). The Education Activity of the Russian Orthodox Church in the Contemporary Transcultural Space of Russia. Procedia - Social and Behavioral Sciences, ۲۳۷, ۱۴۷۵-۱۴۸۱.

Fayoumi. E. (۲۰۱۷). Street Vendors' Roles in Main Squares Utilization as a Type of Tactical Urbanism Application in G.C.R. "A Criticism Review on Ramses Square". Procedia Environmental Sciences, ۳۷, ۱۵۳-۱۶۳.

Gulati, R. (۲۰۲۰). Neighborhood spaces in residential environments: Lessons for contemporary Indian context. *Frontiers of Architectural Research*, ۹(۱), ۲۰-۳۳.

Hardman, M., Chipungu, L., Magidimisha, H. (۲۰۱۸). Guerrilla gardening and green activism: Rethinking the informal urban growing movement. *Landscape and Urban Planning*, ۱۷۰, ۶-۱۴.

Kabisch, N., Qureshi, S., & Haase, D. (۲۰۱۵). Human–environment interactions in urban green spaces — A systematic review of contemporary issues and prospects for future research. *Environmental Impact Assessment Review*, ۵۰, ۲۵-۳۴.

Lak, A., & Zarezadeh Kheibari, S. (۲۰۲۰). Towards a framework for facilitating the implementation of Tactical Urbanism Practices: Assessment Criteria in the Place-making Approach in Iran. *Geoforum*, ۱۱۵, ۵۴-۶۶.

Manganelli, B., Tataranna, S., & Pontrandolfi, P. (۲۰۲۰). A model to support the decision-making in urban regeneration. *Land Use Policy*, ۹۹, ۱۰۴۸۶۵. ۳۰۹-۳۱۷.

Montgomerie, J., & Tepe-Belfrage, D. (۲۰۱۹). Spaces of debt resistance and the contemporary politics of financialised capitalism. *Geoforum*, ۹۸, ۳۰۹-۳۱۷.

Thiele, G. (۲۰۱۲). Psychology of Space Exploration: Contemporary Research in Historical Perspective. *Space Policy*, ۲۸(۳), ۲۰۶-۲۰۸.

UNHABITAT. (۲۰۰۹) Global Report on Human Settlements ۲۰۰۹: Planning Sustainable Cities. (Retrieved April ۴th, ۲۰۱۴ from). <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS۲۰۰۹/GRHS.۲۰۰۹.pdf>.

Vasiliev, A., Grigoriev, & Gabril., L, Anna., Nabiev, S. (۲۰۱۷). Contemporary technologies of early detection of fire in space vehicles. *Acta Astronautica*, ۱۳۵, ۷۶-۸۲.

Webb, D. (۲۰۱۸). Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis. *Planning Theory & Practice* ۱۹ (۱): ۵۸-۷۳.

Yassin, H. (۲۰۱۹). Livable city: An approach to pedestrianization through tactical urbanism. *Alexandria Engineering Journal*, ۵۸(۱), ۲۵۱-۲۵۹.

<https://memari.online/۲۴۵۶۸/%DA%AF%D۸%B۲%D۸%A۷%D۸%B۱%D۸%B۴%DB%AC->

<https://vancouver.ca/streets-transportation/viva-vancouver.aspx>

<https://walkyourcity.org/>

<https://www.betterblock.org/post/article-on-the-history-of-the-better-block>

<https://www.buffalony.gov/DocumentCenter/View/۱۷۸۵/Buffalo-Green-Code---Unified-Development-Ordinance-PDF?bidId=>